

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
ประวัติศาสตร์ชุมชนโรงเรียนเทศบาลดอกเงิน

โดย
อาจารย์ ภูเดช แสนสา
สาขาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

หัวหน้าโครงการ
รองศาสตราจารย์ สมโชติ อ๋องสกุล
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

โครงการการวิจัยและพัฒนาเครือข่ายในพื้นที่
เพื่อหนุนเสริมการเรียนรู้รายวิชาประวัติศาสตร์ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6
สถานศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่

ประวัติศาสตร์ชุมชนบริเวณโรงเรียนเทศบาลดอกเงิน

ชุมชนบริเวณโรงเรียนเทศบาลดอกเงิน คือ ชุมชนวัดอุทัยคำ ชุมชนวัดเชตะวัน และชุมชนวัดชมพูข้างมอญ อยู่ในเขตพื้นที่แขวงนครพิงค์(ตำบลข้างมอญ) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนเก่าแก่แห่งหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ที่มีการตั้งถิ่นฐานมาประมาณ 200 กว่าปี โดยตั้งชุมชนอยู่บริเวณพื้นที่ด้านนอกของกำแพงเมืองเชียงใหม่ชั้นใน ติดกับริมฝั่งด้านทิศตะวันออกของคูเมือง ใกล้กับประตูท่าแพ(ประตูเชียงเรือก) กับกำแพงเมืองเชียงใหม่ชั้นนอก(กำแพงดิน) ชุมชนดอกเงินถือได้ว่าเป็นชุมชนที่สำคัญชุมชนหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ เนื่องจากเป็นชุมชนตั้งอยู่บริเวณพื้นที่การค้าและการคมนาคมสำคัญตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน ปรากฏร่องรอยความเป็นชุมชนช่าง ตลอดจนมีประเพณีความเชื่อเก่าแก่ของชุมชนที่ยังคงมีการสืบทอดรักษา

ตอนที่ 1 พัฒนาการของชุมชนดอกเงิน

ชุมชนบริเวณโรงเรียนเทศบาลดอกเงิน ผู้เขียนได้แบ่งระยะเวลาพัฒนาการของชุมชนบริเวณนี้ที่มีความเปลี่ยนแปลงเห็นได้อย่างชัดเจนออกเป็น 4 ช่วง คือ

- (1) ยุคก่อนสถาปนาเมืองเชียงใหม่ในพ.ศ.1839 จนถึงเมืองเชียงใหม่เริ่มทำการต่อต้านการปกครองของพม่าเมื่อพ.ศ.2317
- (2) ยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมืองฟื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ถึงยุคก่อนปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2339 - 2441
- (3) ยุคมหานาถเทศบาลถึงก่อนยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจ พ.ศ.2442 – 2503
- (4) ยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ.2504 - ปัจจุบัน(พ.ศ.2554)

(1) ยุคก่อนสถาปนาเมืองเชียงใหม่ในพ.ศ.1839 จนถึงเมืองเชียงใหม่เริ่มภายหลังทำการต่อต้านการปกครองของพม่าเมื่อพ.ศ.2317

บริเวณพื้นที่ตั้งชุมชนรายรอบโรงเรียนเทศบาลดอกเงิน ในอดีตตั้งแต่ก่อนสมัยก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ในพ.ศ.1839 ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเป็นชุมชนอะไร แต่สันนิษฐานว่าคงมีชุมชนเล็กๆ ที่เป็นกลุ่มชาวลัวะตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ เนื่องจากปรากฏมีลัวะตั้งถิ่นฐานและมีศูนย์กลางความเชื่ออยู่บริเวณเชิงดอยสุเทพ ซึ่งเป็นภูเขาทางด้านทิศตะวันตกอยู่ไม่ไกลจากบริเวณชุมชนรายรอบโรงเรียนเทศบาลดอกเงิน จนถึงช่วงหลังจากตั้งเมืองเชียงใหม่มีการผสมผสานกลุ่มคนไทยวนและเม็ง(มอญ) ดังปรากฏมีชุมชนชาวมอญอย่างชัดเจนอยู่บริเวณรายรอบวัดบุพพาราม ที่อยู่ไม่ห่างจากโรงเรียนเทศบาลดอกเงิน

มากนัก มีการสร้างเวียงเชียงใหม่ชั้นใน(กำแพงรูปสี่เหลี่ยม)ขึ้น และภายหลังมีการสร้างกำแพงเชียงใหม่ชั้นนอก(กำแพงดิน)โอบกำแพงชั้นในทางด้านทิศตะวันออกและด้านทิศใต้ บริเวณที่ตั้งของชุมชนรายรอบโรงเรียนเทศบาลดอกเงินจึงเป็นชุมชนที่อยู่นอกเวียงชั้นนอก ซึ่งบริเวณนี้ด้วยไชยภูมิที่อยู่ด้านทิศตะวันออกของตัวเวียงเชียงใหม่ที่ติดกับแม่น้ำปิง จึงทำให้บริเวณนี้กลายเป็นตลาดและเส้นทางสัญจรสำคัญออกสู่แม่น้ำปิงมาตั้งแต่ยุคก่อตั้งเมืองเชียงใหม่

ในยุคราชวงศ์มังรายพื้นที่บริเวณชุมชนรายรอบโรงเรียนเทศบาลดอกเงิน สันนิษฐานว่าเป็นชุมชนขนาดใหญ่และสำคัญ เพราะเป็นพื้นที่ตั้งของตลาดเชียงเรือก ซึ่งเมืองเชียงใหม่จะมีตลาดประจำเมืองมาแต่โบราณอยู่ 2 แห่ง คือ ตลาดกลางเวียงกับตลาดเชียงเรือก(บริเวณประตูท่าแพชั้นในปัจจุบัน) ดังปรากฏหลักฐานในตำนานกล่าวว่า

“...อัน 1 เล่าด้วยริตกาที่ตั้งในเมืองเชียงใหม่มาแต่ก่อนนั้นมี 2 แห่ง คือกลางเวียง และที่ประตูเชียงเรือกเท่านั้น...”¹

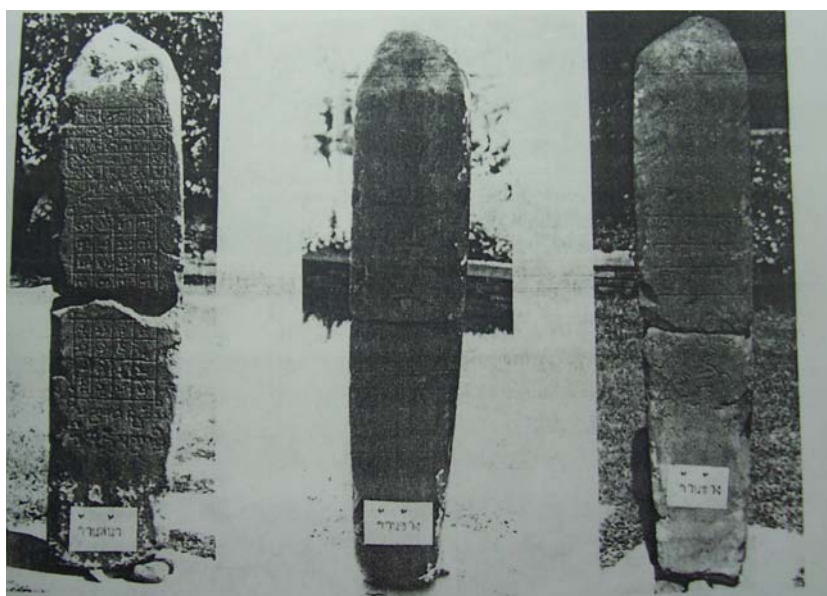
พระธาตุวัดชมพู่

¹ สรัสวดี อ๋องสกุล(ปวีรรต),หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนาจากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพืชนางสา,(เชียงใหม่ : สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2536), หน้า 125.

และจากบริเวณตลาดที่ประตูเชียงเรือกที่เป็นประตูเวียงเชียงใหม่ชั้นใน(กำแพงอิฐ, ปัจจุบันเรียกว่าประตูท่าแพ) ก็จะผ่านประตูท่าแพที่เป็นประตูเวียงเชียงใหม่ชั้นนอก(กำแพงดิน, ปัจจุบันประตูนี้ถูกทำลายอยู่บริเวณวัดแสนฝาง) ออกสู่แม่น้ำปิงที่เป็นเส้นทางการคมนาคมและค้าขายของเมืองเชียงใหม่ ด้วยการเป็นชุมชนที่อยู่ในแหล่งเศรษฐกิจจึงปรากฏมีสิ่งก่อสร้างทางพุทธศาสนานานาชนิดจำนวนมากหลายแห่งที่ยังปรากฏหลักฐานหลงเหลืออยู่ เช่น ชุมประตูโขงและพระธาตุขนาดใหญ่ที่วัดชมพูมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมคล้ายกับพระธาตุคอกสุเทพ และพระธาตุกู่ทราย ที่วัดกู่ทรายคอกเงิน(พระธาตุกู่ทรายปัจจุบันถูกรื้อถอนแล้ว) เป็นต้น

ส่วนชื่อของชุมชนบริเวณนี้นั้นในยุคต้นราชวงศ์มังรายอาจเรียกว่า “เชียงเรือก” และภายหลังเมื่อมีการก่อกำแพงเวียงเชียงใหม่จึงเรียกชื่อประตูตรงบริเวณนี้ว่า “ประตูเชียงเรือก” ตามชื่อของชุมชนที่ตั้งอยู่ก่อนนั้นด้วย ดังปรากฏหลักฐานในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ที่กล่าวถึงพญามังราย ปฐมกษัตริย์ล้านนา ราชวงศ์มังราย (พ.ศ.1804 - 1854) เมื่อเสาะหาพื้นที่ที่จะสร้างเมืองเชียงใหม่ได้เสด็จมาทรงประทับแรมอยู่บริเวณนี้ 3 คืน และได้เรียกชื่อบริเวณนี้ว่า “เชียงเรือก” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

“...เจ้าพระญามังรายอยู่กุมคามได้ ๕ ปี เถิงปลีร่วงหม้า สกราชได้ ๖๕๑ ตัว ... เจ้ามังรายยังอยู่ที่นั่น ๓ คืน คีบหันนิมิตต์อันใด ซ้ายไผ่วันออกแจ้งเหนือ หันแต่ฐานะที่ ๑ ควรตั้งเวียง คียังนอนที่นั่นดูนิมิตต์ ๓ คืน คนทั้งหลายสร้างเรือกมาล้อมรักษาเจ้ามังราย ลวดได้ชื่อว่าเชียงเรือก ต่อเท่าบัดนี้แล...”²

จารึกที่ประตูเชียงเรือก(ประตูท่าแพ)

(ที่มา : หนังสือกำแพงเมืองเชียงใหม่)

² ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, 2538), หน้า 31.

บริเวณด้านทิศตะวันออกของเวียงเชียงใหม่ก็มีความสำคัญตั้งแต่แรกเริ่มสถาปนาเมืองเชียงใหม่ ดังปรากฏหลักฐานเมื่อสร้างเวียงเชียงใหม่ในสมัยพญามังรายเมื่อพ.ศ.1839 ก็เริ่มขุดคูเวียงและก่อกำแพงเวียงตรงด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือบริเวณแจ้งศรีภูมิก่อน แล้วจึงขุดและก่อเวียงขวาไปด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้บริเวณแจ้งกะด้าเวียนไปจนล้อมรอบ ด้วยถือว่าบริเวณแจ้งศรีภูมิเป็น “ศรีเมือง” ของเมืองเชียงใหม่ ส่วนประตูกูเวียงเมื่อแรกสร้างในสมัยพญามังรายมีทั้งหมดจำนวน 5 ประตู ซึ่งสันนิษฐานว่าประตูเชียงเรือกก็เป็น 1 ใน 5 ประตูที่แรกสร้างขึ้นมาพร้อมกับเวียงเชียงใหม่ ดังตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ระบุว่า

“...พระญามังราย...หื้อแต่งเครื่องพลิกัมมปุชาเทวดาทรงหลายผู้รักษาเมือง กะทำพลิกัมมปุชาแต่งเปน ๓ โกลุาก ปุชาที่ไชยภูมิอันตั้งหอนอน โกลุากถ้วน ๒ ปุชาเลื้อเมืองที่พระญาหนูเผือกอยู่ กลางเวียงโกลุาก ๑ มาแจกเปน ๕ ส่วนไปปุชาที่จักแปลงประตูทั้ง ๕ แห่ง ...ยังพอเวียก ๔ หมื่นคนหื้อเขาดาขุดคือก่อปราการเวียงทั้งสี่ด้าน หื้อดาแรกแปลงประตูเขื่อน ...ก่อปราการกำแพงเวียงทั้งมวลในสกราช ๖๕๘ ตัว...แรกขุดคือก่อปราการเวียงหนีสานก่อนกระหวัดไพนทักขิมะ แวดรอดทั้ง ๔ ด้าน...”³

บริเวณพื้นที่นี้ด้วยเป็นที่ลาดเชื่อมต่อไปหาแม่น้ำปิง ในยุคราชวงศ์มังรายจึงเป็นที่ลุ่มปรกภูมิ น้ำท่วมสูงมากจนกระทั่งชาวเมืองจมน้ำตายจำนวนหลายคน ด้วยเหตุนี้จึงอาจเป็นปัจจัยสำคัญที่ในเวลาต่อมาได้มีการก่อสร้างกำแพงดินเป็นกำแพงชั้นนอกขึ้นมาเพื่อโอบล้อมเวียงเชียงใหม่ไว้อีกชั้นหนึ่ง โดยสร้างเลียนแบบน้ำแม่ข่าและลำคูไหลโอบล้อมด้านทิศตะวันออกและด้านทิศใต้ของเมืองเชียงใหม่ ที่เป็นที่ลุ่มและติดกับแม่น้ำปิง เพื่อป้องกันและลดระดับความแรงของแม่น้ำปิงที่มีน้ำแม่ข่าและลำคูไหลที่ไหลมาสมทบเข้าท่วมเมืองเชียงใหม่ในฤดูน้ำหลาก ส่วนตลาดที่ “กาดเชียงเรือก” เป็นเสมือนตลาดทำน้ำปิงที่รับสินค้าจากภายนอกเข้ามาขายผ่านการขนถ่ายสินค้าทางเรือตามแม่น้ำปิง มาขึ้นทำน้ำปิงตรงบริเวณด้านทิศตะวันออกของตัวเวียงเชียงใหม่ เมื่อผู้คนที่สัญจรตามแม่น้ำปิงจะเข้าตลาดก็จะผ่านตรงตลาดเชียงเรือกก่อนตลาดกลางเวียง ควบคู่กับการค้าขายสินค้าของคนในท้องถิ่นที่เสาะหาขายบริเวณนี้จึงเป็นจุดค้าขายแลกเปลี่ยนสำคัญของเมืองเชียงใหม่ โดยเฉพาะพ่อค้าภายนอกกับคนในท้องถิ่น ด้วยเป็นแหล่งการค้าที่สำคัญจึงทำให้เนื้อที่ของตลาดกว้างขวางทอดยาวไปจนถึงบริเวณ “ช่วงศรีภูมิ” ดังปรากฏกล่าวถึงในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า

³ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 35 - 36.

“...ห่านพรหมสะท้าน(สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กษัตริย์อยุธยาส่งมา) มันปลอมเข้ามาเมืองเชียงใหม่... ถัดนั้น มีวัน ๑ ยามแดดรำ คนฝั่งเข้าลี มันปลอมเข้าประตูทางเชียงเรือก นายประตูหันหลาก จึงกุมผูกเอาได้...”⁴

“...ปลื้กบสัน สก ๘๘๖ ตัว น้ำค่าน้ำถั่วมเชียงเรือก คนมาเข้ากลาดยังช่วงสรีภูมิ คนคิกน้ำตายมากนั...”⁵

การที่เป็นแหล่งเศรษฐกิจและเป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญของเมืองเชียงใหม่ บริเวณพื้นที่นี้จึงมีคนมาตั้งถิ่นฐานและขยายชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นยุคทองของล้านนาเป็นต้นมาที่มีการขยายชุมชนออกไปไกลแม่น้ำปิงมากขึ้น ดังปรากฏมี “บ้านท่าแพ” สันนิษฐานว่าเป็นชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณประตูท่าแพ(บริเวณวัดแสนฝางในปัจจุบัน) และมีจำนวนผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่น ดังปรากฏหลักฐานเมื่อพ.ศ.2074 สมัยพระเมืองเกษเกล้า(พญาเกสเชษฐราช) กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.2069 – 2081 และ 2086 – 2088) เกิดไฟไหม้บริเวณบ้านท่าแพบ้านเรือนข้าวของเสียหายจำนวนมาก จนกระทั่งพระเมืองเกษเกล้า พร้อมกับพระราชมารดา(พระนางอโนชามหาเทวี) พระอัยยิกา(ย่า) และพระราชนัดดา(หลาน)ได้พระราชทานเงินช่วยเหลือแก่ชาวบ้านท่าแพถึง ๒ หมื่นเงิน

“...สก ๘๘๓ ตัว เดือน ๖ ไฟไหม้บ้านท่าแพ เสียของคนทั้งหลายมากนั เจ้าพระญาเกส แม่ ลูก ย่า หลาน ทานเงินแก่ชาวท่าแพพ่น ๒ หมื่นเงิน...”⁶

จากหลักฐานเหล่านี้ที่ปรากฏ จึงสันนิษฐานได้ว่าพื้นที่บริเวณด้านทิศตะวันออกของเวียงเชียงใหม่มีผู้คนหนาแน่นและเป็นที่ตั้งของวัดสำคัญๆ ดังปรากฏมีศาสนสถาน เช่น พระธาตุเจดีย์และคุ้มประตูโขงขนาดใหญ่ก่อด้วยอิฐ ชุมชนบริเวณนี้จึงมีการขยายตัวเรื่อยมาที่อาจมีการหยุดชะงักบ้างช่วงในสมัยพม่าปกครองตั้งแต่พ.ศ.2101 เป็นต้นมา แต่ก็ยังมีผู้คนอยู่อาศัยสืบเนื่องมาจนถึงพ.ศ.2317 เมื่อทำการขับไล่พม่าให้ออกไปจากเมืองเชียงใหม่ พม่าจึงได้ทำการปราบปรามและกวาดต้อนชาวเชียงใหม่ไปไว้ที่พม่า จึงทำให้ชุมชนในบริเวณโรงเรียนเทศบาลดอกเงินถูกกวาดต้อน และร้างไป

⁴ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 67.

⁵ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 86.

⁶ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 87.

พร้อมกับเมืองเชียงใหม่เป็นระยะเวลา 22 ปี ก่อนที่พระเจ้ากาวิละจะทรงทำการฟื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ขึ้นอีกครั้งในพ.ศ.2339 ที่เรียกยุคสมัยนี้ว่า “ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง”

(2) ยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมืองฟื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ถึงยุคก่อนปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2339 - 2441

ยุคฟื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ตั้งแต่พ.ศ.2339 ภายหลังจากที่กลายเป็นเมืองร้าง นักวิชาการได้เรียกยุคนี้ว่า “ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” หรือ “ยุคเก็บหอมตอมไพร” พระเจ้ากาวิละ พระเจ้านครเชียงใหม่พระองค์แรกในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน(พ.ศ.2325 – 2358) พร้อมกับเจ้านายพี่น้อง ได้เป็นผู้นำในการกวาดต้อนไพร่พลจากหัวเมืองทางฝั่งแม่น้ำคง(สาละวิน) ทางฝั่งรัฐฉาน และสิบสองปันนา เข้ามาสู่เมืองนครเชียงใหม่ ในกลุ่มคนเหล่านี้จำนวนไม่น้อยถูกนำเข้ามาทั้งระบบ คือ เจ้านาย ขุนนาง และไพร่พล ซึ่งกลุ่มคนที่อยู่บริเวณโรงเรียนเทศบาลดอกเงินก็เข้ามาตั้งถิ่นฐานจากหลายกลุ่มคนหลากหลายเมือง และหลายช่วงเวลา เช่น ชาวไทใหญ่จากเมืองป๋น เมืองตองกาย เข้ามาตั้งถิ่นฐานพร้อมกับฟื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ในพ.ศ.2339 บริเวณวัดดอกคำและวัดดอกเงิน⁷ ชาวไทยวนและชาวไทลื้อ จากเมืองเชียงแสน เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพ.ศ.2347 บริเวณวัดชมพู วัดเซตวัน และวัดดอกเงิน เป็นต้น ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า

“(พ.ศ.2329) เดือน ๘ ออก ๒ ค่ำ วัน ๕ พระเปนเจ้าแต่งเจ้ารัตนะหัวเมืองแก้ว พระราชชะวังหลัง กุมริพล ๕๐๐ ขึ้นไปยุทธกัมม์เอาเมืองป๋น คราวทาง ๒๕ วัน เข้าครอบงำเอาได้เจ้าฟ้าหน่อคำแลลูกเมียครอบครัว แลกวาดเอาเมืองป๋น เมืองตองกาย ลงมาใส่บ้านเมือง...”⁸

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในการกวาดต้อนชาวเมืองป๋น เมืองตองกายในพ.ศ.2329 ยังไม่ได้ฟื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ได้สำเร็จ ดังนั้นช่วง 10 ปีแรกที่เข้ามาคงตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองป่าซาง(บริเวณอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ในปัจจุบัน)อันเป็นฐานที่มั่นชั่วคราวของพระเจ้ากาวิละ จนกระทั่งพ.ศ.2339 จึงได้ติดตามพระเจ้ากาวิละจากเมืองป่าซางเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ 2 ฝากฝั่งด้านในและด้านนอกประตูเชียงเรือก (ท่าแพชั้นใน)

ส่วนก่อนฟื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ในพ.ศ.2339 ช่วงระยะเวลา 22 ปีก่อนหน้านี้ก็มีการพยายามฟื้นฟูอยู่เป็นระยะๆ โดยพระยาจำบ้าน(บุญมา) เจ้าเมืองเชียงใหม่ แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จสามารถตั้ง

⁷ พ.ต.ต.อนุ เนินหาด, ประวัติชุมชนในเมืองเชียงใหม่(สังคมเมืองเชียงใหม่ เล่ม ๑๐),(เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, 2548), หน้า 148.

⁸ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อังกแล้ว), หน้า 123.

มันอยู่ภายในเวียงเชียงใหม่ได้เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น เพราะกำลังคนยังไม่พร้อมและพม่าคอยโจมตีย่อยบ่อยครั้ง จึงทำให้บางช่วงพระยาเจ้าบ้านได้อพยพไปอาศัยอยู่กับเจ้าหนานกาวิละ เจ้าผู้ครองนครลำปาง (พ.ศ.2317 – 2325, ภายหลังคือพระเจ้ากาวิละ พระเจ้านครเชียงใหม่) บางครั้งก็เคลื่อนลงไปตั้งมั่นอยู่ที่ท่าวังพร้าว และบางครั้งก็เคลื่อนเข้ามาตั้งในเวียงนครเชียงใหม่ ในช่วงที่ก่อนจะฟื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ได้อีกครั้งในปีพ.ศ.2339 พื้นที่ชุมชนบริเวณโรงเรียนเทศบาลดอกเงินจึงเคยเป็นที่ตั้งมั่นของกองทัพพม่าที่ล้อมโจมตีเมืองนครเชียงใหม่⁹

ภายหลังจากฟื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ได้สำเร็จ ทางฝ่ายเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้โปรดให้จัดกลุ่มคนที้นำเข้ามาจากต่างเมือง โดยเฉพาะกลุ่มเจ้านาย ขุนนาง และไพร่มีฝีมือ(ช่างแขนงต่างๆ) ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณระหว่างเขตกำแพงเวียงชั้นใน(กำแพงอิฐ)กับกำแพงเวียงชั้นนอก(กำแพงดิน)จำนวนหนึ่ง กลุ่มชุมชนบริเวณโรงเรียนเทศบาลดอกเงินก็เริ่มก่อตั้งขึ้นจากกลุ่มชาวไทใหญ่จากเมืองปิ่นและเมืองดองกาย ซึ่งเป็นกลุ่มที่เป็นช่างทองคำและช่างเงิน โดยกลุ่มช่างทองคำจะตั้งอยู่ที่บริเวณบ้านดอกคำ(วัดดอกคำ)ด้านในของประตูเชียงเรือก ส่วนช่างเงินตั้งอยู่บริเวณบ้านดอกเงิน(วัดดอกเงิน หรือ วัดคูทรายดอกเงิน)ด้านนอกของประตูเชียงเรือก โดยทั้ง 2 ชุมชนจะมี “น้ำคือ”(คูเวียง)กั้นระหว่างกลาง ซึ่งด้านนอกกำแพงเวียงเชียงใหม่ชั้นในด้านทิศใต้ก็เป็นที่ตั้งของบ้านหมื่นสารวิลาชัย บ้านศรีสุพรรณ ที่มาจากกลุ่มคนที่เรียกกันว่า “ไททอง” ที่มาจากกลุ่มน้ำคง(แม่น้ำสาละวิน)ซึ่งเป็นช่างเงิน¹⁰ และด้านนอกกำแพงเวียงเชียงใหม่ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้บริเวณแจ้งกะด้า ก็เป็นที่ตั้งของบ้านเมืองเลนที่เป็นชาวไทลื้อ ไทใหญ่ และไทจีนซึ่งเป็นช่างทองคำ¹¹ ขณะที่บ้านแจ้งศรีภูมิเป็นช่างทอง(ทองเหลือง) ช่างหมู่บ้านต่างๆ ที่อยู่รายรอบเวียงนครเชียงใหม่จะเป็นช่างที่ทำหน้าที่รับใช้เจ้านายภายในเวียงนครเชียงใหม่เป็นหลัก

แต่ทว่าช่างทองคำและช่างเงินสามารถแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ ช่างทองคำ บ้านเมืองเลน และช่างเงิน บ้านหมื่นสารวิลาชัย บ้านศรีสุพรรณ จะชำนาญทำเป็นงานชิ้นขนาดเล็ก เช่น ข้าวของเครื่องใช้ เครื่องประดับ ส่วนช่างทองคำ บ้านดอกคำ และช่างเงิน บ้านดอกเงิน จะชำนาญทำเป็นงานขนาดใหญ่ โดยเฉพาะการหล่อพระพุทธรูป ดังปรากฏหลักฐานในพ.ศ.2445 ได้มีการนิมนต์พระสงฆ์จากวัดดอกเงินให้เป็นผู้ทำการหล่อพระพุทธรูปเงินที่วัดพระธาตุศรีจอมทอง(อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่)

“...พ.ศ.2445 ได้นิมนต์พระภิกษุวัดดอกเงินลงมาหล่อพระพุทธรูปแล้วด้วยเงินทั้งมวล
น้ำหนัก ๓ หมื่น เงินค่าจ้าง ๑๒๐ รูปี

⁹ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๙๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 116.

¹⁰ จีราวรรณ กาวิละ โอคาโมะโตะ, วัดหมื่นสาร บ้านวิลาชัย สายธารวัฒนธรรมชุมชน,(เชียงใหม่ : ทริโอ แอน เวอร์ไทซิง แอนคัมมิตี, 2553), หน้า 15.

¹¹ พ.ศ.อนู เนินหาด, ประวัติชุมชนในเมืองเชียงใหม่(สังคมเมืองเชียงใหม่ เล่ม ๑๐),(อ้างแล้ว), หน้า 46.

พ.ศ.2446 จ้างสล่าคำซอน บ้านแจ่งศรีภูมิ เชียงใหม่ หล่อพระพุทธรูปทองเหลือง
ค่าจ้าง ๑๒๐ รูปี

พ.ศ.2454 พระสิทธิ วัดเมืองมา ให้ว่าจ้างสล่าคำ มาหล่อระฆังน้ำหนักแสนหนึ่ง
ค่าจ้าง ๒๐๐ รูปี ค่าชีผึ้ง ตะกั่ว และทองเหลือง ๑๐๐ รูปี รวมค่าจ้าง ๓๐๐ รูปี...¹²

ส่วนชื่อของชุมชนและวัดว่า “ดอกเงิน” คู่กับ “ดอกคำ” นั้น ผู้เขียนได้พบว่าที่เมืองฮอด(เมือง
หอด)ก็มีวัดชื่อวัดดอกเงินตั้งอยู่คู่กับวัดดอกคำเช่นกัน วัดดอกคำจะอยู่เหนือวัดดอกเงินห่างกันประมาณ
200 เมตร ปัจจุบันเป็นวัดร้างอยู่ใต้เขื่อนภูมิพลที่ตำบลบ้านหลวง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่¹³ ซึ่ง
คล้ายกับวัดดอกคำและวัดดอกเงินที่อยู่เวียงนครเชียงใหม่ที่ตั้งอยู่คู่กัน สันนิษฐานว่าที่มีวัดและชุมชนอยู่
คู่กันเพราะเป็นชุมชนช่างทองคำและช่างเงินที่มีลักษณะการทำงานที่คล้ายกัน และบางครั้งต้องทำงานคู่
กันเพื่อให้งานออกมาเหมือนหรือคล้ายกัน โดยเฉพาะต้นดอกไม้เงิน ต้นดอกไม้ทองคำ ที่ปรากฏ
หลักฐานว่ากษัตริย์และเจ้านายมีการโปรดให้ช่างทำขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธรูป ใช้ในพิธีกรรมของ
บ้านเมือง หรือในสมัยเป็นประเทศราชก็ทำขึ้นเพื่อส่งเป็นเครื่องราชบรรณาการ และพบว่าหากเป็น
ดอกไม้เงินหรือดอกไม้ทองคำขนาดเล็กก็ใช้เป็นเครื่องประดับอีกด้วย¹⁴ ดังปรากฏตำนานพระสิงห์พุทธ
ปฏิมาเจ้ากล่าวถึงสมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.1984 – 2030) พระองค์ทรงโปรดให้ช่าง
ทำต้นดอกไม้ทองคำจำนวน ๘๐๐ ต้นถวายเป็นพุทธรูปแด่พระสิงห์ วัดพระสิงห์¹⁵ หรือตำนานวัด
กวาดกานโถม(วัดช้างคำ อ.สารภี จ.เชียงใหม่) กล่าวถึงเครื่องทรงพระนางอุสาปายโค พระราชธิดา
พญาสุตโตสม เมืองหงสาวดี พระชายาในพญามังราย ว่าทรงมีเครื่องประดับและเครื่องประกอบยศดังนี้

“...ดั่ง(ตุ้มหู)ดอกไม้แก้วและดอกไม้คำ ปิ่นเกล้า แหวน แลข้อมือคำ เสื้อผ้ากาสา
บาง เกี้ยวมือคำ ขันคำ พานคำ กระโจมหัว ดอกไม้คำ แลเครื่องประดับต่างๆ ลวดแล้วด้วย
แก้วแลคำทั้งมวล แลเครื่องทำว ๕ ประการ...”¹⁶

ในส่วนของดอกไม้เงิน ดอกไม้ทองคำ ที่ต้องใช้ในพิธีกรรมของบ้านเมือง เช่น เกิดจิดใหญ่
จิดหลวงบ้านเมือง เป็นต้น

¹² วัดพระธาตุศรีจอมทอง, ตำนานพระธาตุจอมทอง, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (ม.ป.ท.: ม.ป.ท., 2498), หน้า 33 – 34.

¹³ กรมศิลปากร, สมบัติศิลปะจากเขื่อนภูมิพล, (พระนคร : กรมศิลปากร, 2503), หน้า 33.

¹⁴ มีเรื่องเล่าที่มาของชื่อชุมชนและชื่อวัดอีกสำนวนว่า มาจากเป็นช่างทำ “ด็อกเงิน” “ด็อกคำ” (ด็อก = ตุ้มหู) ภายหลังกลายมาเป็นชื่อ
ชุมชนและวัดว่า “ดอกเงิน” และ “ดอกคำ”

¹⁵ “ตำนานพระสิงห์พุทธปฏิมาเจ้า” อ้างใน สงวน โชติสุขรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม ๒, (กรุงเทพฯ : อักษรบริกร, 2515), หน้า
50.

¹⁶ “ตำนานวัดกวาดกานโถม” อ้างใน สงวน โชติสุขรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม ๒, (อ้างแล้ว), หน้า 95.

“...เกิดจิตใจสูงขึ้นกับเมือง...ถ้วน ๗ วันจึงไปเชิญเอาพระญาติคนเก่ามาแล้วค่อยเวนเมืองราชสัณปิดติจึงหายจิตใจชะแล คั้นว่าพระญาติรู้ได้อำนัปลูกท้อเกะทำนั้นก็ดี หากบ้านนอกขอกนิคมแลเท่าควรตนพระญาติไปสังคหะอย่าท้อผู้อื่นไปตาง คั้นว่ามีบ้านนอกขอกเมืองที่ไปนั้น ท้อหน่อทำวราหุตต์ตนจักไปแทนราชสัณปิดติไปพายหน้านั้นไปตางก็ชอบควรแล ท้อเกะทำตามลักษณะเทอะ ลักษณะเค้าเทียนเงิน ๘ กู่ เทียนคำ ๘ กู่ ดอกไม้คำ ๘ ดอก ดอกไม้เงิน ๘ ดอก เงินพัน คำพัน เบี้ยหมากท้อพอหมื่น ผ้าขาว...”¹⁷

จากการเป็นช่างทองคำและช่างเงินของชาวบ้านทั้ง 2 ชุมชน โดยเฉพาะการทำดอกไม้ทองคำและดอกไม้เงิน จนเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านและชื่อวัดว่า “ดอกคำ” และ “ดอกเงิน” อาจเป็นไปได้ว่าในช่วงที่เมืองนครเชียงใหม่เป็นประเทศราชของสยาม(พ.ศ.2317 - 2442) ที่ตามราชประเพณีเมืองนครเชียงใหม่ต้องส่งต้นดอกไม้ทองคำ และต้นดอกไม้เงินให้กับสยาม 3 ปีต่อครั้ง ชุมชนทั้ง 2 เป็นช่างที่จัดทำต้นดอกไม้ทองคำและต้นดอกไม้เงินของเมืองนครเชียงใหม่ ซึ่งในยุคที่ตั้งชุมชนครั้งแรกก็ปรากฏเรียกชื่อว่า “วัดช่างดอกคำ” (บ้านช่างดอกคำ) ส่วนอีกชุมชนหนึ่งก็คงเรียกว่า “วัดช่างดอกเงิน” (บ้านช่างดอกเงิน) คู่กัน ดังปรากฏจารึกฐานพระพุทธรูปไม้ของวัดดอกคำเมื่อพ.ศ.2344 ว่า

ต้นดอกไม้เงิน ต้นดอกไม้ทองคำ
ที่ส่งเป็นเครื่องราชบรรณาการให้สยาม
(ที่มา : หนังสือเจ้าหลวงเชียงใหม่)

¹⁷ ภูเดช แสนสา(ปริวรรต), ตำนานพิสดารปัญหาทางธรณี. (เอกสารอัดสำเนา,พ.ศ.2554).

“จุลภัททศกราชได้ ๑๑๖๓ ตัว ปลีร่วงเร็ว เดือนยี่เพง ได้เบิกยังพุทธรูปเจ้าองค์นี้ยัง
วัดข้างดอกคำ ปู่ทิพพรำพรำพร้อมกับด้วยภริยาแห่งคนชื่อนางจอย ลูกเต้า...”¹⁸

และบางครั้งก็เรียกสั้นๆ ว่า “วัดดอกคำ” หรือ “วัดดอกเงิน” ดังปรากฏหลักฐานในตำนาน
พื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงไฟไหม้บ้านเรือนตั้งแต่แจ้งศรีภูมิมาจนถึงวัดดอกคำเมื่อพ.ศ.2354 ว่า

“...ในวัน ๕ เดือน ๗ ออก ๕ คำ สกราช ๑๑๗๓ ปลีร่วงเมื่อนั้น ยกออกไฟได้คืน
๑ คืบถ้วนสองนั้นไฟไหม้เรือนในเวียงตั้งแต่แจ้งศรีภูมิลงถึงวัดดอกคำ...”¹⁹

บริเวณระหว่างกำแพงชั้นในและกำแพงชั้นนอกด้านทิศตะวันออกของเวียงนครเชียงใหม่ มี
ผู้คนหลากหลายกลุ่มที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานร่วมกัน ซึ่งในบันทึกของเจ้าหนานอุ่นเมือง เกี่ยวกับวัดและห้ว
หมวดอุโบสถของเมืองนครเชียงใหม่เมื่อพ.ศ.2440 ทำให้เห็นภาพสะท้อนของกลุ่มคนต่างๆ ในบริเวณ
นี้ที่มีความหลากหลาย และได้รวมกลุ่มกันเป็นเจ้าศรัทธาหรือทำกิจกรรมร่วมกันของคนภายในห้ว
หมวดอุโบสถเดียวกันได้เป็นอย่างดี ซึ่งวัดดอกเงิน(ภูทรายดอกเงิน)อยู่ในห้วหมวดอุโบสถวัดพันตาเก้น
(วัดชัยศรีภูมิ) มีครูบารัตนุไชย นิกายเชียงแสน วัดมหาวัน เป็นครูบาเจ้าห้วหมวดอุโบสถและพระ
อุปฆาต และห้วหมวดอุโบสถวัดพันตาเก้นขึ้นตรงต่อครูบาเจ้าปัญญา พระสังฆนายกเมืองนคร
เชียงใหม่ วัดห้วช่วง(วัดหลวงแสนเมืองมาห้วช่วง)²⁰ มีวัดภายในห้วหมวดอุโบสถทั้งหมด 14 ห้ววัด
ดังนี้

- (1) วัดมหาวัน แขวงประตูท่าแพ นิกายเชียงแสน
- (2) วัดบัวเงินจ้อกป้อก (วัดพวกช้าง) แขวงประตูเหล่าแวง นิกายน่าน
- (3) วัดใหม่พิมพา (วัดชมพู) แขวงประตูช้างม้อย นิกายเชียงใหม่
- (4) วัดภูทรายดอกเงิน (วัดดอกเงิน) แขวงประตูช้างม้อย นิกายเชียงใหม่
- (5) วัดอุกคำ (วัดอุทรายคำ) แขวงประตูช้างม้อย นิกายไทย(สยาม)
- (6) วัดบุพพานอก (วัดไชยมงคล) แขวงริมปิง นิกายมอญ
- (7) วัดบุพพาใน (วัดบุพพาราม) แขวงริมประตูท่าแพ นิกายมอญ
- (8) วัดพันตาเก้น (วัดชัยศรีภูมิ) แขวงริมแจ้งศรีภูมิ นิกายเชียงใหม่

¹⁸ อันส์ เพนส์, คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่, (เชียงใหม่ : 2517), หน้า 111.

¹⁹ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 149 - 150.

²⁰ สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, 2544), หน้า 96.

- (9) วัดร้อยข้อ (วัดลอยเคราะห์) แขวงประตูท่าแพ นิกายเชียงใหม่
- (10) วัดแสนฝาง แขวงริมประตูท่าแพ นิกายเชียงใหม่
- (11) วัดเซตวัน แขวงประตูท่าแพ นิกายน่าน
- (12) วัดช้างค้อง แขวงประตูท่าแพ นิกายเชียงใหม่
- (13) วัดพันตอง แขวงประตูท่าแพ นิกายเชียงใหม่
- (14) วัดเมืองเลน แขวงประตูท่าแพ นิกายเลน²¹

โดยยุคนี้วัดดอกเงินหรือวัดกุฎทรายดอกเงิน มีระบุนายละเอียดเกี่ยวกับวัดไว้ว่า

“...วัดกุฎทรายดอกเงิน ตั้งอยู่ในแขวงค้ำประตูช้างม่อยในเวียงเชียงใหม่ชั้นนอก เจ้าอธิการเชื้อบุญโณ นิกายเชียงใหม่ ยังไม่ได้เป็นพระอุปฌาย์ รองอธิการยังไม่ จำนวนพระลูกวัดในพรรษานี้ยังไม่ พรรษาก่อนยังไม่ เณรมีตน 1 ขึ้นแก้วคัมภีร์...”²²

ซึ่งชุมชนบริเวณวัดดอกเงินก็ยังเป็นแหล่งที่มีการสัญจรไปมาค้าขายอยู่เป็นประจำ ดังปรากฏในจารึกท้ายคัมภีร์ใบลานอรรถนิทานสังยุตตนิกายของวัดฝายหิน(ต.สุเทพ จ.เชียงใหม่) กล่าวถึงวัดดอกเงินว่า

“...เขียนปางเมื่ออยู่วัดดอกเงินแก้วกว้าง เป็นที่แม่ร้างช่างเทียวคอย เป็นที่สาวน้อยช่างเหลียวผ่อ...”²³

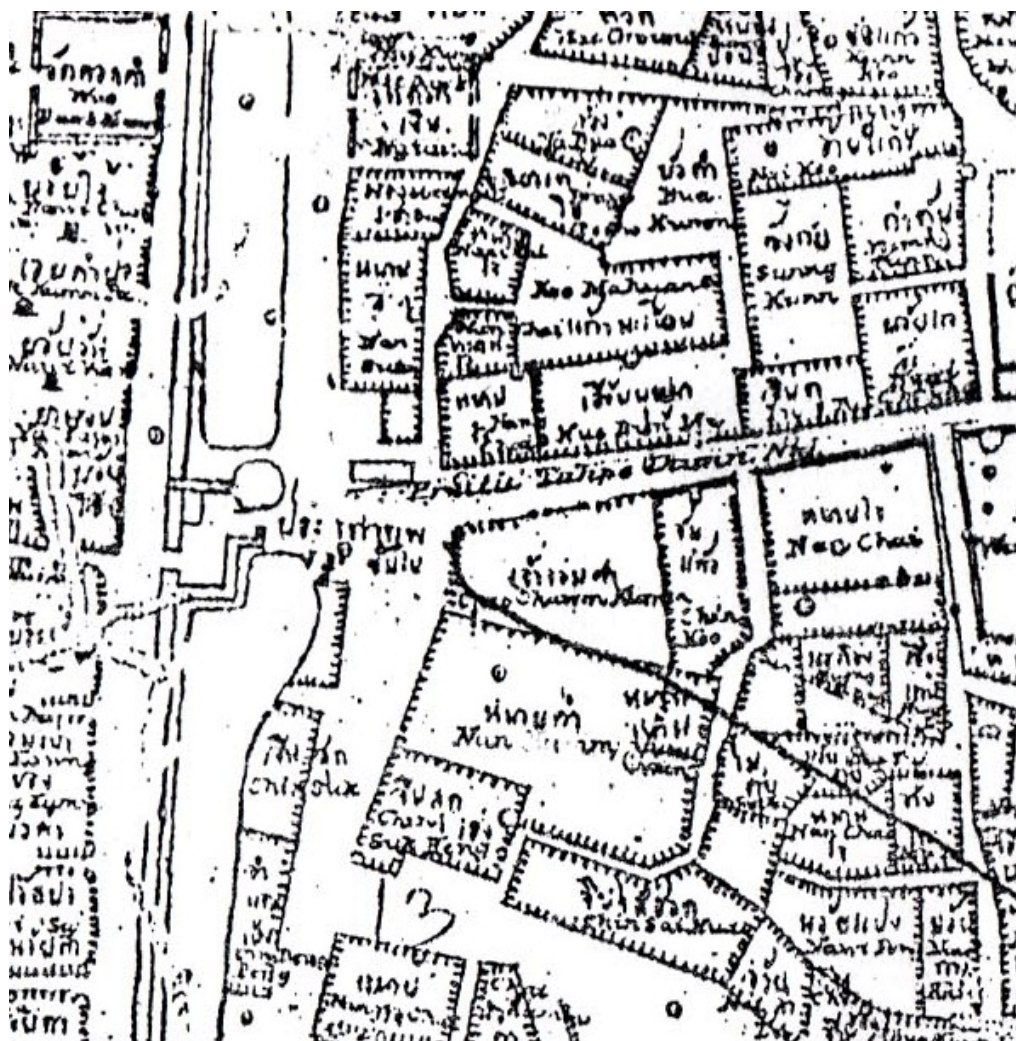
โดยชุมชนบริเวณนี้มีขุนนางปกครองขึ้นตรงต่อเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ เช่น ท้าวบุญเรือง²⁴ พญาคำ พญาแขก และพญาปลั่งกา ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณชุมชนวัดดอกคำ

²¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, รายชื่อวัดและนิกายสงฆ์โบราณในเชียงใหม่, (เอกสารอัดสำเนา, 2518), หน้า 8 - 10.

²² ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, รายชื่อวัดและนิกายสงฆ์โบราณในเชียงใหม่, (อ้างแล้ว), หน้า 9.

²³ สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา, (อ้างแล้ว), หน้า 82.

²⁴ ฮันส์ เพนส์, คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่, (เชียงใหม่ : 2517), หน้า 107.

แผนที่บริเวณชุมชนรายรอบโรงเรียนเทศบาลดอกเงิน

ในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์

(ที่มา : แผนที่สมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์, พ.ศ.2416 – 2440)

(3) ยุคณฑเขตเทศบาลถึงก่อนยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจ พ.ศ.2442 – 2503

เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองของสยามตั้งแต่พ.ศ.2442 เป็นต้นมา สยามได้ผนวกล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่ง ที่ถือว่าเป็นการสิ้นสุดระบบการปกครองแบบประเทศราชของล้านนา เจ้าผู้ครองนคร เจ้านายและขุนนางในเมืองเชียงใหม่ไม่ได้มีอำนาจปกครองบ้านเมืองโดยตรงเหมือนอดีต แต่ถูกลดอำนาจลงจนกลายเป็นข้าราชการของสยาม พร้อมทั้งได้จัดให้มีการจัดรูปแบบการปกครองแบบใหม่ขึ้นจากส่วนกลาง โดยการจัดแบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็นเขตจังหวัด อำเภอ(แขวง) ตำบล(แคว้น) และหมู่บ้านซึ่งเป็นรูปแบบที่ใช้สืบมาจนปัจจุบัน โดยแคว้นหายยาจะมีนายแคว้น(กำนัน) 1 คน ส่วนกลางกำหนดให้มียศเป็น “พญา” ส่วนพ่อหลวง(ผู้ใหญ่บ้าน)หมู่บ้านต่างๆ รวมถึงหมู่บ้านบริเวณโรงเรียน

เทศบาลดอกเงินกำหนดให้มีศเป็น “แสน” “พ่อแคว่น” และ “พ่อหลวง” จะเป็นตัวแทนของชาวบ้าน ในการติดต่อกับทางราชการ ชาวบ้านในอดีตน้อยคนที่จะได้ติดต่อกับทางราชการโดยตรง ทุกอย่างต้อง ผ่านพ่อแคว่นหรือพ่อหลวงบ้านเสมอ

ในยุคนี้แม้มีการขยายตัวของชุมชนมากขึ้น บริเวณบ้านช้างม้อยเหนือยุคนี้มีบ้านเรือนประมาณ 15 - 20 ครอบครัว ผู้ชายจะทำการตีเหล็ก ผู้หญิงจะทำงานเงินขาย มีโรงตีเหล็กทำมีดพร้าจำหน่ายที่มีชื่อเสียงคือร้าน “สุขโข” การตีเหล็กของบ้านช้างม้อยมีมาตั้งแต่อดีต โดยจะรวมกันเป็นกลุ่มเล็กๆ โดยมีคนตีเหล็กหนึ่งคนคอยตีเหล็กจากเตาไฟที่เผาไฟจนเป็นสีแดงออกมาวางให้คนตี 3 คนสลับกันด้วย ค้อนปอนด์ขนาดใหญ่ ยกตีเหล็กจนเป็นรูปร่างตามต้องการ อีกคนหนึ่งต้องทำหน้าที่ใช้มือชักลูกสูบเป่าลมให้ไฟในเตาร้อนอยู่เสมอ เรียกว่า “ดั่งเส้า” สมัยก่อนบ้านที่ตีเหล็ก คือ บ้านนายดวง, นานาคุ่น, ร้านสุขโข, พ่อหนานเขียว, พ่อสลาแสน ช้างหลับ ร้านตีเหล็ก และขายอุปกรณ์เกี่ยวกับเหล็กที่ดำเนินกิจการจนถึงปัจจุบัน คือ ร้านสุขโข โดยเจ้าของร้านเป็นชาวช้างม้อยดั้งเดิม คือพ่อต๋น คำส่อ ภรรยาชื่อ แม่อุ้ม ร้านสุขโขปัจจุบันดูแลโดยทายาทรุ่นหลานของพ่อต๋น²⁵

ผลิตภัณฑ์เหล็กจากร้านสุขโขเมื่อพ.ศ.2475

(ที่มา : หนังสือสังคมเมืองเชียงใหม่ เล่ม 4)

²⁵ สัมภาษณ์คุณพ่อมณูญ ชีวะพาณิชย์ (เป็นบุตรชายของนายเต็งไธ้ แซ่อึ้ง ลูกเขยของพ่อต๋น คุณพ่อมณูญเสียชีวิตเมื่อ พฤศจิกายน 2551) โดยครูโรงเรียนเทศบาลดอกเงิน

การตีเหล็กของร้านสุขโขในปัจจุบัน

อุปกรณ์ที่ใช้ในการตีเหล็กของร้านสุขโข

บ้านช้างม่วยได้ คือฝั่งวัดอุทรายคำเรื่อยไปจนถึงถนนท่าแพ ตระกูลคหบดีของบ้านช้างม่วยได้ คือ ตระกูลของขุนนฤมิตรธนากร เคยรับราชการเป็นสรรพากรเชียงใหม่ บ้านอยู่หลังวัดอุทรายคำ ชื่อเดิมคือ นายไธส อุดมศรี บ้านช้างม่วยได้ไม่ทำอาชีพตีเหล็ก แต่จะทำนมเงิน ทำอาหารพื้นเมืองขาย และเลี้ยงหมู อาหารพื้นเมือง ได้แก่ ข้าวต้มหมู, แกงฮังเล, ไส้จุก, แคบหมู, แหนม เป็นต้น ชาวบ้าน “ช้างม่วยได้” ทำแหนมอร่อย ที่มีชื่อเสียงในสมัยก่อน คือ แหนมป้าแก้วนา ห่อด้วยใบตองขนาดเท่าหัวแม่มีอนักท่องเที่ยวมักซื้อไปฝากทางใต้ ต่อมาจึงมีแหนมป้าย่น ของ คุณคำย่น แซ่เตียว หรือที่เรียกติดปากว่า ป้าย่น” ส่วนชุมชนบริเวณท่าแพก็จะทำเครื่องปั้นดินเผา เช่น หม้อน้ำ น้ำดัน(คนโท) ผางประทีป เป็นต้น

ส่วนสิ่งที่เริ่มเปลี่ยนแปลงอีกอย่างหนึ่งในยุคนี้ ที่เริ่มจุดเริ่มสร้างคนชนชั้นกลางให้เกิดขึ้นภายในชุมชนบริเวณรอบโรงเรียนเทศบาลดอกเงินในพ.ศ.2466 ทำให้เด็กภายในหมู่บ้านโดยเฉพาะเด็กผู้หญิงมีโอกาสได้หนังสือ เพราะแต่เดิมต้องบวชเรียนภายในวัดเด็กผู้หญิงจึงไม่มีโอกาสได้เรียน

หนังสือ ดังนั้นในสมัยนี้ทั้งเด็กผู้หญิงและผู้ชายได้มีโอกาสได้เข้าเรียนแบบโรงเรียนสมัยใหม่ เมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนเทศบาล 6 (ดอกรเงิน) บางคนก็เข้าไปเรียนต่อโรงเรียนชั้นมัธยม เช่น เด็กผู้หญิงนิยมไปเรียนต่อที่โรงเรียนสตรีวัฒโนทัยพายัพ เด็กผู้ชายก็ไปเรียนต่อโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย เมื่อเรียนจบก็รับราชการหรือทำงานตามห้างร้านบริษัทต่างๆ ซึ่งได้กลายเป็นชนชั้นกลางของชุมชนบริเวณรอบซึ่งที่ตั้งของโรงเรียนเทศบาลดอกรเงิน เดิมเป็นวัดร้างชื่อว่าวัดวัดดอกรเงิน หรือ วัดคูทรายดอกรเงินมีเจดีย์วิหาร กุฏิ และศาลา ระยะเวลาร้างประมาณ 50 ปี เมื่อแรกร้างไม่มีพระ นายคำ อ้ายมาสร้างเตาเผาดีเหล็กที่วัดนี้ ต่อมาราชการสร้างโรงเรียนเทศบาลวัดดอกรเงินขึ้นตรงจุดนี้ จึงได้ทำลายเจดีย์แล้วสร้างอาคารเรียนของโรงเรียน²⁶

จนกระทั่งถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2484 - 2488) ฝ่ายสัมพันธมิตรคืออเมริกาและอังกฤษที่เป็นคู่สงครามกับญี่ปุ่นและไทยที่ร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น จึงได้ถล่มบริเวณจุดยุทธศาสตร์สำคัญด้วยการทิ้งระเบิดหลายลูก ซึ่งกองทัพอากาศญี่ปุ่นและไทยนอกจากตั้งอยู่ภายในตัวเวียงเชียงใหม่ก็มีการตั้งอยู่บริเวณสถานีรถไฟ บ้านสันป่าข่อย และบ้านท่าสะต๋อย บริเวณนี้จึงมีการทิ้งระเบิดอย่างหนักด้วยเป็นจุดสำคัญของการคมนาคมขนส่งและที่ตั้งกองกำลังของญี่ปุ่นกับไทย ส่วนบริเวณรอบรอยโรงเรียนเทศบาลดอกรเงินก็ได้มีผลกระทบด้วยเนื่องจากอยู่ใกล้ติดกับตัวเวียงเชียงใหม่

ในปลายทศวรรษ 2490 ช่วงรอยต่อก่อนหน้าประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ เริ่มปรากฏมีการขยายตัวของผู้คนต่างถิ่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานภายในชุมชนมากขึ้น ที่เกิดจากการขยายตัวของตัวเมืองเชียงใหม่มากขึ้นเรื่อยๆ มีผลทำให้เกิดความหลากหลายขึ้นภายในหมู่บ้าน และจะมีผลต่อความเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตอีกมากมายที่เข้ามาแทนที่ของเก่าที่สืบทอดมาจากยุคก่อนเมื่อเข้าสู่ยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

(4) ยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ.2504 - ปัจจุบัน(พ.ศ.2554)

แผนพัฒนาฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) เรียกว่า “แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ” และตั้งแต่แผนพัฒนาฉบับที่ 2 (พ.ศ.2510-2514) เรียกว่า “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ” เพื่อสร้างการพัฒนาสมัยใหม่ให้ประเทศไทยทันสมัย ซึ่งแผนพัฒนาฉบับแรกและฉบับที่ 2 เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญโดยเฉพาะการลงทุนในสิ่งก่อสร้างขั้นพื้นฐาน เช่น การคมนาคมและขนส่ง การชลประทาน การไฟฟ้า สาธารณูปการ ฯลฯ โดยรัฐจะสนับสนุนเพื่อปูพื้นฐานให้มีการลงทุนของเอกชนเป็นหลัก ส่วนแผนพัฒนาฉบับที่ 3 มีการพัฒนาอุตสาหกรรมตามเดิม เพื่อลดช่องว่างของรายได้ประชากรที่ห่างกันมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการพัฒนาของสองแผนแรก พยายามกระจายรายได้และบริการทางสังคมเข้าสู่ชนบท โดยเฉพาะปรับปรุงสถาบันและองค์กรทางด้านเกษตรและ

²⁶ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, วัดร้างในเวียงเชียงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ 2,(กรุงเทพฯ : โอ เอส พริ้นติ้งเฮ้าส์, 2539), หน้า 38.

สินเชื่อ ซึ่งเป็นการพัฒนาที่เริ่มจากถนนหนทางและการเกษตรเป็นสำคัญ เพราะเหมาะสมกับสภาพของประชาชนที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และสร้างความมั่นคงเพื่อป้องกันการแทรกซึมของคอมมิวนิสต์

หลังจากมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่พ.ศ.2504 เป็นต้นมา รัฐบาลได้กระจายสาธารณูปโภคเข้าสู่ชุมชนบริเวณโรงเรียนเทศบาลดอกเงิน โดยเฉพาะหลังจากมีการขยายถนนบริเวณประตูท่าแพ(เชียงเรือก) ตัวเมืองเชียงใหม่ได้ขยายตัวออกมาอย่างรวดเร็ว มีการขยายการลงทุนจากนายทุนภายนอกเข้ามาในหมู่บ้านมากขึ้น บริเวณโรงเรียนเทศบาลดอกเงินจึงเป็นเขตตัวเมืองที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว เกิดความเปลี่ยนแปลงต่างๆ กับวิถีชีวิตของชาวบ้านบริเวณนี้มากกว่ายุคก่อนหน้านี้อย่างมาก เริ่มมีสีเข้ามาตั้งทำให้ค่อยๆ เลิกการค้าข้าวนำข้าวมาสีที่โรงสีแทน ส่งผลถึง “มองดำข้าว” ที่เคยมีอยู่ทุกหลังคาเรือนก็หมดหน้าทีลงไป

การคลอดลูกหรือการรักษาพยาบาลแบบโบราณได้หายไป เพราะคนที่ชำนาญได้เสียชีวิตและการเดินทางไปโรงพยาบาลสะดวกสบาย การรักษาโดย “หมอเมือง” ที่ใช้ยาสมุนไพรประกอบกับการเสกเป่าด้วยคาถาอาคมก็หมดไป ชาวบ้านนิยมไปรักษาที่โรงพยาบาลสวนดอก บ้านเริ่มนิยมซื้อเรือนเก่าที่สร้างด้วยไม้ยกพื้นสูงกลายมาเป็นสร้างด้วยปูนหรือครึ่งไม้ครึ่งปูน มีคนภายนอกเริ่มย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้มากขึ้น

มีการสร้างโรงแรมขนาดใหญ่ติดกับโรงเรียนเทศบาลดอกเงิน คือ โรงแรมโมรา ที่เริ่มสร้างเมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ.2538 เป็นตึก 3 ชั้น จำนวน 45 ห้อง และภายหลังได้เพิ่มขึ้นเป็น 12 ชั้น²⁷ ผู้ที่มีที่นาบริเวณด้านนอกประตูหายาก็ไม่ทำได้ขายให้สร้างบ้านเรือนและร้านค้าต่างๆ วัวควายที่เลี้ยงและล้อเกวียนก็หมดหน้าที่ตามไปด้วย ชาวบ้านก็ขายวัวควายจนหมดไปจากชุมชน ข้าวสายพันธุ์โบราณที่เคยปลูกก็หายไป ถนนภายในชุมชนเดิมเป็นทางดินเล็กๆ ก็ขยายทำเป็นถนนลูกรังและพัฒนาเป็นถนนลาดยางในที่สุด จึงกล่าวได้ว่าในยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทำให้ชุมชนบริเวณโรงเรียนเทศบาลดอกเงินเปลี่ยนแปลงไปจากวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมเป็นอย่างมาก

²⁷ สัมภาษณ์ผู้จัดการโรงแรมโมรา ตำบลช้างม้อ อำเภอมือ จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ.2553

โรงโม่ราติคกับโรงเรียนเทศบาลดอกเงิน

ประตูท่าแพ(ประตูเชียงใหม่)ในปัจจุบัน
ที่สร้างขึ้นใหม่เมื่อช่วงพ.ศ.2528 - 2529

ตอนที่ 2 สมบัติสาธารณะของชุมชนบริเวณโรงเรียนเทศบาลดอกเงิน

สมบัติสาธารณะของชุมชนบริเวณโรงเรียนเทศบาลดอกเงิน คือ พื้นที่ที่คนในชุมชนสามารถมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ หรือมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์ และได้ช่วยกันสืบทอดดูแลรักษา มีทั้งสมบัติชุมชนในด้านที่เป็นกายภาพสามารถมองเห็นจับต้องได้ และสมบัติชุมชนที่เป็นจินตภาพหรือเกิดจากคติความเชื่อ สมบัติชุมชนที่เป็นกายภาพ เช่น วัดอุทรายคำ วัดชมพู วัดเซตวัน ประตู่ท่าแพชั้นใน(ประตูเชียงเรือก) ประตู่ท่าแพชั้นนอก ประตูช้างม้อย โรงเรียนเทศบาลดอกเงิน และหอผีต่างๆ เป็นต้น ส่วนสมบัติชุมชนที่เป็นจินตภาพร่วมกัน เช่น ประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาและผี เป็นต้น

สมบัติสาธารณะทางกายภาพของชุมชนบริเวณโรงเรียนเทศบาลดอกเงิน

(๑) วัดอุทรายคำ

วัดอุทรายคำ หรือ วัดอุกคำ หรือ วัดอุบคำ หรือ วัดอุบลายคำ ตั้งอยู่บนช้างม้อยเก่า ตำบลช้างม้อย สร้างประมาณพ.ศ.2347 เมื่อครั้งชาวเชียงแสนที่ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ โดย “แม่เจ้าอุบลคำ” เจ้านายเมืองเชียงแสนที่ถูกนำมาตั้งถิ่นฐานในเมืองนครเชียงใหม่สมัยพระเจ้ากาวิละ จึงตั้งชื่อวัดตามนามของผู้สร้างวัดว่า “วัดอุบลคำ”

วัดนี้อาจร้างไปบางช่วงจึงปรากฏว่าในพ.ศ.2414 ครูบาทหลวงจันทะ ได้ทำการบูรณะวัดอุทรายคำอีกครั้ง ดังปรากฏในบันทึกพับสาของพ่อหนานแก้ว บ้านพวกแต้ม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ว่า

มกคฺฉิ ฌนํ ๓๐๖๖๖๖ ๕๕๖ ๒๕๖๖ ๖๖๖ ๖๖๖
 ๖๖๖ ๖๖๖ ๖๖๖ ๖๖๖
 ๕๕๖ ๖๖ ๖๖๖๖ ๖๖๖ ๖๖๖๖๖๖๖๖๖ ๖๖๖ ๖๖๖
 ๕๕๖ ๖๖ ๖๖๖๖ ๖๖๖ ๖๖๖๖๖๖๖๖๖๖๖๖๖ ๖๖๖๖๖

พับสาของพ่อหนานแก้ว บ้านพวกแต้ม

(ที่มา : วัดอุทรายคำ ตำบลช้างม้อย)

“สกละได้ ๑๒๓๓ ตัว ปลีร่วงเม็ด เดือน ๕ แรม ๑๐ ค่ำ วัน ๖ ตถิ(ตถิ) ๒๕ ตัว
 ทรณะ ๔๕๐๓๖๗ แล เดือน ๑๐ ปถมะแรม ๘ ค่ำ ได้เสียวัดอุทัยคำ วัน ๑ บัดนี้ เดือน
 ๑๐ ทุติ ออก ๓ ค่ำ รุหลวงจันทะมาสร้างวัดอุทัยคำ วันนั้นแล”

ภายในวัดมีศาสนาสถานเก่าแก่ คือ

พระเจดีย์สร้างก่อนพ.ศ.2384

พระประธานในวิหารสร้างพ.ศ.2385

อุโบสถสร้างพ.ศ.2427

หอธรรม(หอไตร)สร้างพ.ศ.2452

พระประธานในวิหารวัดอุทัยคำ

อุโบสถ และเจดีย์ที่มีศิลปะแบบพม่า - ไทใหญ่ของวัดอุทัยการค้า

(๒) วัดชมพู

วัดชมพู หรือ วัดใหม่พิมพา ตั้งอยู่บริเวณถนนช้างม้อยเก่า ตำบลช้างม้อย วัดนี้เป็นวัดที่มีมาตั้งแต่ยุคราชวงศ์มังรายดังปรากฏหลักฐานพระธาตุและซุ้มประตูโขง และมีการบูรณะวัดอีกครั้งในสมัยฟื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่เมื่อพ.ศ.2339 โดยครูบาชมพู ผู้หาเถระที่ติดตามพระเจ้ากาวิละมาจากเมืองป๋าง ซึ่งเชื่อว่าครูบาชมพูเป็นพระอาจารย์รูปหนึ่งของพระเจ้ากาวิละ จึงตั้งชื่อวัดตามนามของผู้สร้างวัด และเจ้าอาวาสของวัดรูปแรก ส่วนชื่อวัดใหม่พิมพานั้นมีตำนานบอกเล่าว่า “พระนางพิมพามาหาเทวีพระราชมารดาของพญากือนา กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.1898 – 1928) ทรงเป็นผู้สร้างวัดและสร้างพระธาตุของวัดนี้ให้เป็นองค์แฝดของพระธาตุคอกยสุเทพ” ดังนั้นจึงทำให้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมพระธาตุวัดชมพูเหมือนกับพระธาตุคอกยสุเทพ

ภายในวัดมีศาสนสถานเก่าแก่ คือ พระธาตุ และซุ้มประตูโขงอยู่ด้านทิศเหนือของวัด²⁸

²⁸ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, วัดสำคัญของนครเชียงใหม่ เล่ม ๒, (เชียงใหม่ : ศ.ทรัพย์การพิมพ์, 2535), หน้า 98.

ซุ้มประตูโขงด้านทิศเหนือของวัดชมพู

(๓) ประตูเชียงเรือก

ประตูเชียงเรือก หรือ ประตูช้างเล็ก เป็นประตูกำแพงเวียงเชียงใหม่ชั้นในด้านทิศตะวันออก ปัจจุบันรู้จักกันในชื่อ “ประตูท่าแพ” ประตูเชียงเรือกสร้างขึ้นในสมัยพญามังรายเมื่อพ.ศ.1839 เดิมกำแพงเวียงเชียงใหม่ชั้นในก็ก่อด้วยดินแล้วมีการก่อเป็นกำแพงอิฐในพ.ศ.2060 ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า

“...ปลีรวายใจ สกราช ๘๗๘ ตัว ชาวเชียงใหม่ ชาวต่างเมืองป็นดินละอิด จักก่อเม
กเวียงเชียงใหม่ ในป्लीเมืองเป้าสกราช ๘๗๘ ตัว เจ้าพระญาแก้วหื้อหมื่นพิงยีรังก่อเวียง
เชียงใหม่ป्लीเดียนั้น...”²⁹

ส่วนชื่อประตูเชียงเรือกนั้นยังมีการเรียกว่าถึงช่วงพ.ศ.2369 ดังเจ้าอุปราช(เจ้าหนานมหาวงศ์) เจ้าอุปราชในสมัยเจ้าหลวงพุทธวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ 4 (พ.ศ.2369 – 2389) เป็นแม่ทัพเมืองนครเชียงใหม่ยกกองทัพไปช่วยสยามปราบเจ้าอนุวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเวียงจันทน์(พ.ศ.2346 –

²⁹ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 85.

2370) เมื่อพ.ศ.2369 ยังเรียกประตูนี้ว่าประตูเชียงเรือก และเสด็จผ่านประตูท่าแพที่เป็นประตูเวียงเชียงใหม่ชั้นนอก(กำแพงดิน)บริเวณหน้าวัดแสนฝาง

“...เจ้าเสด็จยกจตุรงคเสนาโยธาทิ้งจากเวียงด้วยประตูเชียงเรือกและ(ประตู)ท่าแพ
กลั้ววันออก ไปถึงกลางทุ่งหนองช้างคลาน หัดถึราชยานที่นั่งมั่งคละตัวซื้อปราบเมืองมา...”³⁰

ต่อมาในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์(เจ้าอินทนนท์) พระเจ้านครเชียงใหม่ องค์ที่ 7 (พ.ศ.2416 – 2440) ได้ปรากฏหลักฐานมีการเรียกชื่อประตูเชียงเรือกว่า “ประตูท่าแพชั้นใน” และประตูท่าแพเดิมเป็น “ประตูท่าแพชั้นนอก” ภายหลังรื้อประตูท่าแพชั้นนอกหน้าวัดแสนฝางออก จึงเรียกประตูท่าแพชั้นในว่า “ประตูท่าแพ” ในบทขนานน้อยไชยยาที่แต่งโดยท้าวสุนทรพจนกิจ(ใหม่บุญมา สุกันธสิล) ชาวบ้านฮ่อมหน้าประตูท่าแพ กวีคนโปรดของพระราชเจ้าดารารัศมี พระราชธิดาในพระเจ้าอินทวิชยานนท์ได้แต่งบทขอไว้ว่า “ประตูเชียงเรือกลายเป็นประตูก่อตาแป” ซึ่งประตูท่าแพนี้ก็มีกรรือถอนจนกระทั่งประมาณ พ.ศ.2508 เทศบาลนครเชียงใหม่ได้มีการขยายพื้นผิวจราจรได้มีการรื้อกำแพงเวียงเชียงใหม่ชั้นใน พ.ศ.2509 - 2512 มีการปรับปรุงรูปแบบประตูเมือง และได้มีการก่อสร้างขึ้นมาใหม่อีกครั้งเมื่อพ.ศ.2528 – 2529 โดยอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ประกอบกับภาพถ่ายประตูเมืองเชียงใหม่ประตูหนึ่ง ซึ่งถ่ายเมื่อพ.ศ.2442³¹

ภาพประตูหนึ่งของเวียงเชียงใหม่ ที่ใช้เป็นต้นแบบสร้างประตูท่าแพ(เชียงเรือก) ถ่ายเมื่อพ.ศ.2442
(ที่มา : นายบุญมา ภิญโญ)

³⁰ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 167.

³¹ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ทำบุญเมือง หน่วยพิธีประตูสวนดอก ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๒, (เอกสารอัดสำเนา, 2552), หน้า 13.

ภาพประตูท่าแพ(เชียงใหม่)ในแผนที่สมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์มีลักษณะเป็นประตู 2 ชั้น

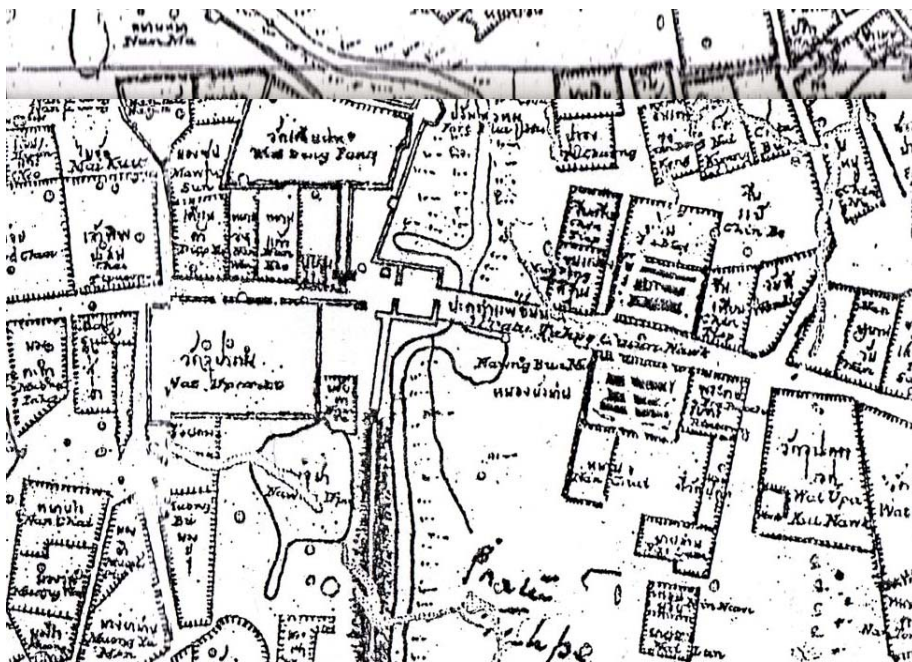
(ที่มา : แผนที่สมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์, พ.ศ.2416 – 2440)

(๔) ประตูท่าแพ

บริเวณประตูท่าแพอยู่ที่ข้างวัดแสนฝาง ต่อมาในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ปรากฏเรียกว่า “ประตูท่าแพชั้นนอก” เพื่อให้แยกจาก “ประตูท่าแพชั้นใน” (ประตูเชียงใหม่) ชื่อประตูนี้ปรากฏหลักฐานว่าช่วงที่พญาจำบ้าน(บุญมา)ได้รบกับโปเจี๊ยก แม่ทัพชาวพม่าผู้รักษาเมืองเชียงใหม่ ที่กลางเวียงเชียงใหม่ แต่สู้ไม่ได้จึงได้หนีไปพึ่งโปเจี๊ยก แม่ทัพหลวงของพม่า แล้วพญาจำบ้านได้พักอยู่ที่ประตูท่าแพเพื่อให้คนส่งข่าวถึงเจ้าหลวงกาวิละ เมืองนครลำปางทำการ “พินม่าน” โดยที่โปเจี๊ยกเข้าใจว่าพญาจำบ้านจะช่วยโจมตีกรุงธนบุรี

“...โปเจี๊ยกหลวงพลิงว้ายจากผ้าขาวพันนา พาพระญาจำบ้านคืนมาเชียงใหม่ มา
ขอบยังอยู่ประตูท่าแพ...”³²

³² ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 112.

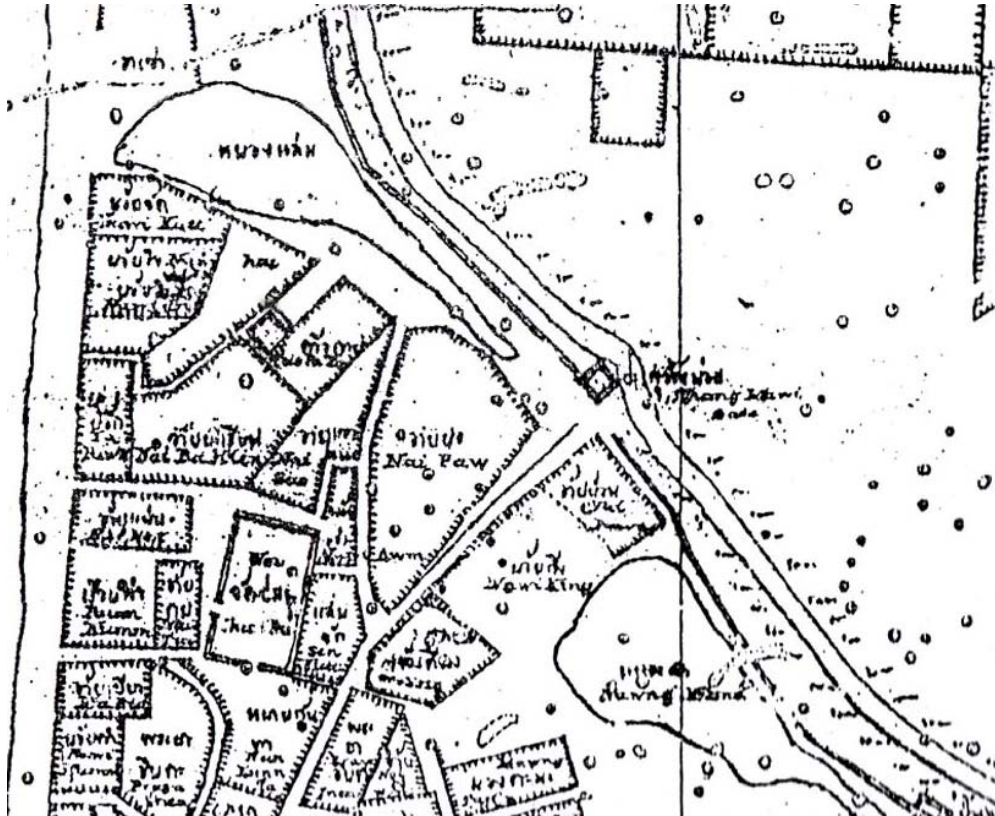
ภาพประตูท่าแพ(ประตูท่าแพชั้นนอก)ในแผนที่สมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์
มีลักษณะเป็นประตู 2 ชั้นเหมือนประตูเชียงเรือก(ประตูท่าแพชั้นใน)
(ที่มา : แผนที่สมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์, พ.ศ.2416 – 2440)

(๕) ประตูช้างม้อย

ประตูช้างม้อยปรากฏร่องรอยสำคัญบริเวณถนนช้างม้อย(สายเก่า) จากประตูท่าแพชั้นใน(เชียงเรือก)ตรงไปกำแพงชั้นนอก ผ่านวัดร้างบริเวณช้างหนองหล่ม (ปัจจุบันยังมีเจดีย์ที่ได้รับการบูรณะแล้ว ตันนิฐานว่าคือวัดช้างม้อยหรือวัดเจ็ยวโก๊ตประตูช้างม้อย) เพื่อออกสู่บริเวณน้ำแม่ข่าและแม่น้ำปิง กำแพงชั้นนอกด้านนี้ถูกรื้อเมื่อประมาณ พ.ศ.2453 - 2458 ที่ตั้งประตูช้างม้อย(เก่า)ในปัจจุบันเป็นสถานบันเทิกลาสเวกัส

ต่อมาเมื่อมีการตัดถนนช้างม้อยสายใหม่(สายปัจจุบัน)เชื่อมต่อกับถนนราชวิถี โดยเปิดช่องประตูชั้นในตรงจุดเชื่อมได้เกิดมีการสร้างประตูช้างม้อย(ใหม่)ขึ้นมาใหม่ ซึ่งปัจจุบันในวันขึ้น 9 ค่ำ เดือน 9 (ประมาณเดือนมิถุนายน) เมื่อทำบุญเมืองเชียงใหม่ ชาวบ้านบริเวณประตูช้างม้อยจะทำการตักบาตรพระจำนวน 108 รูปที่ประตูช้างม้อย³³

³³ สัมภาษณ์แม่อุ๊ยบุญศรี หาญไฟฟ้า อายุ ๘๐ ปี บ้านชมพู ตำบลช้างม้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ.2553

ภาพประตูช้างม้อยในแผนที่สมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์
(ที่มา : แผนที่สมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์, พ.ศ.2416 – 2440)

ประตูช้างม้อย(ใหม่)ที่สร้างขึ้นเมื่อมีการตัดถนนช้างม้อยสายใหม่

(๖) โรงเรียนเทศบาลดอกเงิน

ชุมชนบริเวณโรงเรียนเทศบาลดอกเงินมีการเรียนการสอนในโรงเรียนแบบตะวันตก แทนการบวชเรียนภายในวัดแบบโบราณหลังจากมีพระราชบัญญัติประถมศึกษาพ.ศ.2464 แล้ว 2 ปี พระราชบัญญัติฉบับนี้ต้องการให้เด็กทุกคนทั้งชายและหญิงที่มีอายุตั้งแต่ 7 - 14 ปีได้เล่าเรียนในระดับประถมศึกษา ซึ่งโรงเรียนเทศบาลดอกเงินเริ่มก่อตั้งเมื่อวันที่ 27 กันยายน พ.ศ.2466 เปิดทำการเรียนการสอนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - 4 ในระยะแรกได้สร้างอาคารเรียนแบบมุงตองตึง(ใบพลวง) ภายในวัดอุทรายคำ(ต.ช้างม้อย อ.เมือง จ.เชียงใหม่)ทางด้านทิศใต้ ตั้งชื่อโรงเรียนว่า “โรงเรียนวัดอุทรายคำ” มีนายก้อนแก้ว จันทราธิ ดำรงตำแหน่งครูใหญ่คนแรก มีครูผู้สอนจำนวน 3 คน และมีนักเรียนจำนวน 50 คน

ต่อมาในวันที่ 16 เมษายน พ.ศ.2468 ทางราชการให้แยกโรงเรียนหญิงกับโรงเรียนชาย จึงได้ตั้งโรงเรียนหญิงขึ้นที่โรงเรียนเทศบาลดอกเงินในปัจจุบันซึ่งเป็นพื้นที่ของวัดร้าง(วัดดอกเงิน หรือ วัดคูทรายดอกเงิน) ตั้งชื่อโรงเรียนว่า “โรงเรียนสตรีประชาบาล” หรือ “โรงเรียนสตรีประชาบาลวัดดอกเงิน” นักเรียนหญิงที่โรงเรียนวัดอุทรายคำจึงแยกมาเรียนที่โรงเรียนนี้ ส่วนนักเรียนชายของโรงเรียนอุทรายคำได้ย้ายไปตั้งโรงเรียนขึ้นใหม่ที่วัดชัยศรีภูมิ(ต.ช้างม้อย อ.เมือง จ.เชียงใหม่) โรงเรียนสตรีประชาบาลวัดดอกเงิน มีครูใหญ่ชื่อ นางวิมลฉัตร ธรรมการ มีครูสตรีจำนวน 3 คน และนักเรียนหญิงจำนวน 53 คน อาคารเรียนในยุคแรกสร้างเป็นอาคารไม้ได้ถุนสูง มีมุขหน้าห้อง 1 ห้อง มี 3 ห้องเรียน ผนังห้องเรียนใช้ไม้ระแนงตีเป็นตาข่ายทั้ง 4 ด้าน

วันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ.2471 ทางราชการได้ปรับเปลี่ยนให้รวมโรงเรียนชายที่วัดชัยศรีภูมิกับโรงเรียนสตรีประชาบาลวัดดอกเงินเข้าด้วยกันอีกครั้ง โดยให้ย้ายนักเรียนชายให้มาเรียนรวมกันกับนักเรียนหญิงที่โรงเรียนสตรีประชาบาลวัดดอกเงิน เปลี่ยนชื่อโรงเรียนเป็น “โรงเรียนประชาบาลวัดดอกเงิน” โดยมีนายอุ้นเรือน เลปนนานนท์ เป็นครูใหญ่ และปีต่อมาในพ.ศ.2472 ได้รับงบประมาณสร้างอาคารเรียนหลังใหม่ เป็นอาคารไม้ชั้นเดียวมีมุขยื่น 1 ห้องใช้เป็นห้องพักครู อาคารหันหน้าไปด้านทิศเหนือ มีรั้ว 3 ด้าน มีพระธาตุอยู่ด้านติดกับคูเมืองเชียงใหม่ ต่อมาได้รื้อพระธาตุแล้วสร้างเป็นอาคารเรียน³⁴ จนกระทั่งวันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ.2480 ได้โอนย้ายโรงเรียนไปขึ้นสังกัดต่อเทศบาลนครเชียงใหม่ เปลี่ยนชื่อโรงเรียนเป็น “โรงเรียนเทศบาล 6” อีก 7 ปีต่อมาในพ.ศ. 2487 ได้โอนกลับไปสังกัดกระทรวงศึกษาธิการเฉพาะด้านการบริหาร พ.ศ.2502 ได้รับงบประมาณสร้างอาคารเรียนไม้จำนวน 1 หลัง มี 2 ชั้น 6 ห้องเรียน

³⁴ พ.ศ.ค.อนุ เนินหาด, ประวัติชุมชนในเมืองเชียงใหม่(สังคมเมืองเชียงใหม่ เล่ม ๑๐),(อ้างแล้ว), หน้า 150.

วันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2506 โรงเรียนเทศบาล 6 ได้โอนย้ายกลับมาสังกัดเทศบาลนครเชียงใหม่ ตามมติคณะรัฐมนตรี และพ.ศ.2512 ได้เปลี่ยนชื่อโรงเรียนเป็น “โรงเรียนเทศบาลดอกเงิน” ที่ใช้สืบมาจนถึงปัจจุบัน

ปรัชญาของโรงเรียน “ความรู้ นำ คุณธรรมเด่น เน้นสืบสานภูมิปัญญา”

คำขวัญของโรงเรียน “เรียนดี มีวินัย ใฝ่เรียนรู้ เชิดชูคุณธรรม”

วิสัยทัศน์โรงเรียน “มุ่งมั่นให้ผู้เรียนมีความรู้คู่คุณธรรม มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี แสวงหาความรู้จากสื่อเทคโนโลยีและแหล่งเรียนรู้ ร่วมสืบสานศิลปวัฒนธรรมล้านนาภูมิปัญญาท้องถิ่น และสนับสนุนการพัฒนาชุมชน”³⁵

โรงเรียนเทศบาลดอกเงินและคูเวียงเชียงใหม่

ตอนที่ 3 การสร้างและรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของชุมชนบริเวณโรงเรียนเทศบาลดอกเงิน

ชุมชนดอกเงินเริ่มมีการสร้างและรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของชุมชนอย่างชัดเจนมาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา คณะครูและปราชญ์ของหมู่บ้านได้พยายามค้นคว้าความเป็นมาของหมู่บ้าน แหล่งโบราณสถานบริเวณรายรอบชุมชน ตลอดจนแหล่งภูมิปัญญาของหมู่บ้าน เช่น การตีเหล็ก การทำขนมจีน ตลอดจนประเพณีฟ้อนผีเม็ง เป็นต้น

³⁵ โรงเรียนเทศบาลดอกเงิน, เอกสารประวัติโรงเรียนเทศบาลดอกเงิน.

ส่วนชุมชนวัดอุทรายคำก็มีการสร้าง “พระสิงห์หยก” ขึ้นเพื่อเป็นพระพุทธรูปสำคัญประจำวัด ดังปรากฏการประชาสัมพันธ์ให้คนมานมัสการอยู่เสมอ

“พระพุทธรูปสิงห์หยก หรือเรียกสั้นๆ ว่า “พระสิงห์หยก” วัดอุทรายคำ เป็นพระพุทธรูปที่ทำจากเนื้อหยกธรรมชาติแท้ Jadeite เจดส์ไค ประเภท CommercialJade (คอมเมสเซียลเจดส์) มีหลากหลายสีอยู่ในองค์พระ เช่น สีเทาอมฟ้า, สีม่วง ที่ไหล่ซ้าย สีเขียวพระหัตถ์ซ้ายผ่านหน้าอก ทะลุลงบัลลังก์ และมีสีขาว เล็ก ๆ เป็นจุด ๆ ที่เข้าซ้าย ความแข็งแรงระดับ ๗ ถือว่ามีสีลักษณะครบตามที่คนจีนเรียกว่า สก ลก ชิว นับว่าเป็นมงคลอย่างยิ่ง แหล่งกำเนิดที่ผากัน รัฐคะฉิ่น ตอนเหนือของพม่า แล้วนำมาประมูลขายที่เมืองมัณฑเลย์ ประเทศพม่า ลักษณะของพระหยกเป็นปางมารวิชัย ศิลปะล้านนาแบบสิงห์ ขนาดหน้าตักกว้าง ๒๕ นิ้ว สูง ๔๑ นิ้ว น้ำหนัก ๕๐๐ กิโลกรัม ก่อนแกะ ๒,๕๗๒ กิโลกรัม นับว่าเป็นพระหยกธรรมชาติ(Jadeite เจดส์ไค) หยกพม่าที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช วัดบวรนิเวศวิหารกรุงเทพฯ ได้ประทานพระบรมสารีริกธาตุบรรจุในผอบทองคำไว้ในพระเศียร และทรงตั้งพระนามให้เพื่อเป็นมิ่งขวัญของพุทธศาสนิกชนชาวเชียงใหม่ และพุทธศาสนิกชนชาวไทยทั่วโลก”

พระสิงห์หยกสีต่างๆ ของวัดอุทรายคำ

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. สมบัติศิลปะจากเขื่อนภูมิพล. พระนคร : กรมศิลปากร, 2503.
- จิราวรรณ กาวิละ โอคาโมะโตะ. วัดหมื่นสาร บ้านวัวลาย สายธารวัฒนธรรมชุมชน. เชียงใหม่ :
ทรีโอ แอดเวอร์ไทซิ่ง แอนด์มีเดีย, 2553.
- แผนที่เมืองเชียงใหม่สมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ พ.ศ.2416 - 2440
- ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. รายชื่อวัดและนิคมสงฆ์โบราณในเชียงใหม่, เอกสารอัดสำเนา,
2518.
- ภูเดช แสนสา(ปริวรรต), ตำนานพิสดารปัญหาทางธรณี. เอกสารอัดสำเนา, พ.ศ.2554.
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ทำบุญเมือง หน่วยพิธีประตูดอก ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๒,
เอกสารอัดสำเนา, 2552.
- โรงเรียนเทศบาลดอกเงิน, เอกสารประวัติโรงเรียนเทศบาลดอกเงิน.
- วัดพระธาตุศรีจอมทอง. ตำนานพระธาตุจอมทอง. พิมพ์ครั้งที่ 9. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2498.
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี. เชียงใหม่ : มิ่งเมือง,
2538.
- _____. วัดสำคัญของนครเชียงใหม่ เล่ม ๒. เชียงใหม่ : ศ.ทรัพย์การพิมพ์, 2535.
- สงวน โชติสุรัตน์. ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม ๒. กรุงเทพฯ : อักษรบริการ, 2515.
- สรัสวดี อ๋องสกุล(ปริวรรต). พื้นเมืองเชียงแสน. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2546.
- _____. หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนาจากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพับหนังสือ.
เชียงใหม่ : สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2536.
- สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ. โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา. เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, 2544.
- พ.ต.ต.อนุ เนินหาด. ประวัติชุมชนในเมืองเชียงใหม่(สังคมเมืองเชียงใหม่ เล่ม ๑๐). เชียงใหม่ : นพบุรี
การพิมพ์, 2548.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. วัดร้างในเวียงเชียงใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮาส์, ม.ป.ป.
- ฮันส์ เพนส์. คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่. เชียงใหม่ : ม.ป.ท., 2517.

การสัมภาษณ์

นางบุญปิ่น อายุ 84 ปี เลขที่ 1 ชุมชนท่าแพ ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
วันที่ 27 เมษายน พ.ศ.2553.

นางบุญศรี หาญไฟฟ้า อายุ ๘๐ ปี บ้านชมพู ตำบลช้างม่วย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
วันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ.2553

ผู้จัดการโรงแรมโมรา ตำบลช้างม่วย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ.2553

นายมนูญ ชีวะพาณิชย์ (เป็นบุตรชายของนายเต็งไช้ว แซ่ฮึ้ง ลูกเขยของพ่อคุ่น

คุณพ่อมนูญเสียชีวิตเมื่อ พฤศจิกายน 2551) สัมภาษณ์โดยครูโรงเรียนเทศบาลดอกเงิน